

Mindennapi élet a VIII–XI. századi Pliskában

Pliska VIII–XI. századi mindennapi életének és kultúrájának kutatása bonyolult feladat. Ez annak tudható be, hogy a középkori Bulgária lakóinak változatos volt a mindennapi élete (körében változatos volt a mindennapi életnek ez a szférája). Nincs lényeges fejlődés ezen a területen annak hagyományos jellege és konzervatívizmusa miatt. Van azonban néhány különbség Pliska két alapvető rétegének, az előkelőknek és a köznépeknek az élete között.

Pliska lakosságának legnagyobb részét a köznép alkotta. Ők a IX. századig főképp a külvárost lakták. Településeiken a lakóhelyek alapvető típusa a félig földbe ásott lakóház volt. Ezek egyszerű szerkezetűek voltak, kis méretűek és szegényes kinézetű belsővel. A félig földbe ásott házak alapvető szerepe az volt, hogy a család számára legyen hely az alvásra és evésre. Eddig hat kora középkori telepet fedeztek fel a feltáró munkálatok során Pliska külső városában: északkeletre a Nagy Bazilika mellett, valamint „Tseha” lelőhely, Aserdere és a további 31 lelőhely közelében, a belső város délkeleti területén. Az egymástól különálló házak szétszórt csoportokba rendeződve helyezkednek el a település szélén, de ez nem bizonyítja az előzetes eltervezést. A legvalószínűbb, hogy a házak elhelyezkedése a sajátos állapotok eredménye volt minden központi területen.¹ Mindazonáltal a házak elhelyezkedésének módja biztos információt ad lakói társadalmi helyzetéről. A lakóépületek legtöbbször egy nagyobb ház köré csoportosultak, melynek tulajdonosa magas társadalmi helyzetű volt. Egyes régészek szerint a település peremén elhelyezkedő elkülönült házcsoportokat egymással szoros (rokoni) viszonyban levő családok birtokolták.² Ha elfogadjuk ezt a hipotézist, feltételezhetjük, hogy a csoportokat még kerítéssel is elkülönítették egymástól, amit nem szilárd anyagból, hanem rendszerint sövényből készítettek. Erre azért volt szükség, mert létre kellett hozni egy gazdasági udvart. Ezt az elméletet közös gazdasági gödrök és kenyérsütő kemencék igazolják, amiket Pliska környékén találtak. Ezeket az adott házcsoport minden lakója használta.³ Voltak esetek, amikor az egész települést megerősítették, ami nem zárja ki a lehetőségét a csoportosan tervezett házak típusának. Egy település közelében kerítés

---

¹ VASILEV, R.: Planning of some Early Medieval settlements in the Outer city of Pliska. In: *Contributions to the Bulgarian archaeology V/II*. Sofia 1993. (továbbiakban: VASILEV 1993.) 38.

² MIHAYLOV, ST.: Excavations in Pliska during 1959–1961. In: *Bulletin of the Archaeological Institute XVI* (1963) 41–42.; VASILEV 1993. 38.; BALABANOV, T.: Settlements in the southwestern part of the Outer City in Pliska. In: *Pliska – Preslav. V/10*. Shumen 2004. (továbbiakban: BALABANOV 2004.) 135.

³ VASILEV 1993. 38.

nyomaira bukkantak a fa palánkban,⁴ délkeletre a belső várostól és közel egy településhez a Nagy Bazilika alapjai alatt.⁵

A kutatás jelenlegi állása szerint az udvarok jelenléte a földbe ásott házaknál ki van zárva a szoros elrendezés miatt. Elképzelhető, hogy ez főleg a pliskai síkság térfelszínével magyarázható, ami nem akadályozta meg az erős és hideg szél betörését nyugat és északnyugat felől.

A félig földbe ásott házak bejárait néhány alapvető módszernek megfelelően alakították ki: menetelesen, létrásan vagy lejtősen formálták. Széles körben el volt terjedve, hogy falétrával mentek be a házba. Feltételezhető, hogy a ház egyik legalacsonyabb fala mellé állították, a lejárathoz. Elképzelhető, hogy ezt a szerkezeti megoldást Pliska minden földbe ásott házánál alkalmazták, de nincs bizonyíték létrára vagy lépcsőre. A bejárat típusát a klimatikus viszonyok és a lakók választása határozta meg, és nem függött össze a ház méretével.

Rögzített záruk a talaj felszínére épített házaknál voltak használatosak. Különböző alakú, szerkezetű és méretű kulcsokkal voltak nyithatóak. Az eddigi régészeti feltárások eredményei alapján Pliska környékén főleg lakóniai típusú kulcsokat használtak.⁶ Két változatot találtak, a különbség főleg a záró rész alakjában van. Buguslav Klima osztályozása szerint a kulcsok VIII–IX. századra datálhatók.⁷ Más kulcsfajtáknak csak egyes példányait találták meg. Lakó- és mezőgazdasági épületek zárására Pliskában a helyiek nem rögzített zárszerkezetet – lakatot használtak. Túlryomó többségben vannak a rugós záruk példányai. A X. századi régészeti anyagban gyakran előfordulnak. A záaraknak gyakorlati szerepükön túl díszítő szerep is jutott, hiszen minden házban a bejárat ajtónál helyezték el őket.

Ezeket a házakat különböző tüzelőhelyekkel – kőkemencével, amit a padlóba vagy valamelyik az egyik falba ástak, valamint kőből vagy agyagból készített nyílt tűzhellyel vagy zárt tüzelővel – fűtötték. Módbeli és szerkezetbeli eltérésük ellenére azonos volt a szerepük. Ezeknek a tüzelőhelyeknek az időrendje még tisztázatlan. A korabeli tüzelőberendezéseknek jellemző vonása, hogy nem rendelkeztek kéménnyel, vagyis a füst a lakótérbe távozott, ami megtelt füsttel. Az előkelő réteg lakóépületeinek fűtőberendezései nem ismertek, mivel mindeddig még nem sikerült

⁴ STANILOV, ST. – DMITROV, YA. – YANKULOV, I.: Study of the settlement, located southeast of the Outer city in Pliska. In: *Problems with the proto-Bulgarian history and culture*. V/2. Sofia 1991. 125., sample 1.

⁵ GEORGIEV, P.: The markirii in Pliska and the beginning of the Christian religion in Bulgaria. Sofia 1993. 13.

⁶ SKORPIL, K.: Строителный материал. In: *Bulletin of the Russian Archaeological Institute in Constantinopol* X (1905) 171–172.; BALABANOV, T.: Blacksmith's shop and coppersmith's shop in Pliska. In: *Museums and monuments of culture* 4 (1981) 37., sample 4₂; RASHEV, R.: New data about building № 32 in Pliska. In: *Museums and monuments of culture* 2 (1984) 8., sample 7zh; GEORGIEV, P. – VITLYANOV, ST.: Archbishopric – a monastery in Pliska. Sofia 2001. (továbbiakban: GEORGIEV – VITLYANOV 2001.) 140., fig. 75., sample 23.; BALABANOV 2004. 157., sample 37₈; Publikálatlan adatok ST. VITLYANOV és K. KONSTANTINOV által végzett ásátásokról.

⁷ KLIMA, B.: Zamečnicka prace staromoravských kovářů v Mikulčicích. Praha 1980. 86., sample 41.

ilyet feltárni. Feltételezhető, hogy a fűtés módjai és eszközei nem különböztek lényegesen azoktól a módoktól és eszközöktől, amelyek a közemberek lakóépületeiben használatban voltak.

A házakat leggyakrabban a tűzhelyek fényével világították meg. Ritkán használtak fáklyákat, agyaglámpásokat és gyertyákat. Az uralkodóknak a fővárosban, Pliskában levő lakóépületei sokkal változatosabb eszközökkel voltak megvilágítva. Találtak épen és töredékben fennmaradt agyaglámpákat, gyertyatartókat és hasonló, fémből készült tárgyakat. Nem kétséges, hogy ezek bizánci mintára készültek. Az a tény, hogy fémből készült gyertyatartókat ritkán találtak Pliska területén, azzal magyarázható, hogy a városközpont hanyatlásnak indult, amikor az előkelők Veliki Preslavba költöztek a IX. század végén, X. század elején. A tulajdonosok valószínűleg magukkal vitték ezeket a tárgyakat új otthonukba.

A társadalmi rétegek életmódjában levő különbségek leginkább az étkezési kultúrában és a higiéniában válnak nyilvánvalóvá. Az evőeszközöket a főváros köznépe kevésbé ismerte. Leggyakrabban a kést használták. Ritkán használtak kanalat és villát, amint azt ezen eszközök egy-egy előkerült példánya bizonyítja. A pliskai régészeti feltárások során csak egyetlen épen maradt villát találtak, ami bronzból készült.⁸ Ezt Pliska fennállásának bizánci periódusára keltezik – a X–XI. század második felére. Eddig kanálból is csak egyet találtak. Akkor került felszínre, amikor a régészek a pliskai palotaközpontot vizsgálták.⁹ Ezért gondolják azt, hogy az emberek kézzel, vagy kés segítségével étkeztek. Az is lehetséges, hogy a kanalak és villák fából készültek, és ez az oka annak, hogy nem maradtak fenn. Ez többnyire a bútorokra is igaz, amelyek olyan anyagból készültek, amelyek nem befolyásolták azok funkcióját.

A Pliskában használt edényeket otthon készítették, főleg agyagból. A legelterjedtebb típus a fezek volt, de találtak még korsókat, kancsókat/köcsögöket, csészéket, tálakat, tálcákat, teáskannákat és más típusokat is. Ezek növelték a pliskai asztal változatosságát. A X. század közepén rézedények és cserépbödönök is megjelentek az első bolgár főváros edényei között. Ez összefüggésbe hozható a besenyőkkel, akik megtámadták azt a vidéket, és letelepedtek ott. Az eddig végrehajtott régészeti feltárások eredményei azt mutatják, hogy az üveg- és fémedények ritkák voltak, különösen a köznép hagyatékában. Az egyházi és világi előkelők éltek az effajta edények lehetőségével. Használtak ilyen esztétikusabb fajta edényeket.

Az első bolgár főváros lakóinak asztalát az ételek és italok viszonylagos változatossága jellemzi. A fő étel a kenyér volt, aminek nagyon rossz volt a minősége. Gyakran tartalmazott maghéjat, pelyvát és más szennyeződésekkel, ami elrontotta a kenyér ízét. Minden család maga őrlte meg a búzát malomkövekkel, és különféle tésztaféléket dagasztottak. A malomkövek többnyire mészkőből készültek. A főváros

⁸ STANCHEV, ST.: Materials from the Palace center in Pliska. In: *Bulletin of the Archaeological Institute XXIII* (1960) (továbbiakban: STANCHEV 1960.) 29–30., sample. 3B₁₅.

⁹ STANCHEV 1960. 35–36., sample 6B₁₁

különböző területein találtak ilyen malomköveket, ami azt bizonyítja, hogy Pliska fennállásának egész ideje alatt használta őket a lakosság mindennapi élete során.¹⁰

Kenyéren és tésztaféléken kívül a hüvelyesek is fontos helyet foglaltak el Pliska lakosságának asztalán, különösen a IX. század közepén. Ez vallási korlátozásokra vezethető vissza, amelyek a keresztény vallás felvétele után jutottak érvényre. Ezek a korlátozások főleg a húsevés tilalmát foglalták magukban. Az emberek 40 napos böjtöt tartottak nagy vallási ünnepek előtt. Ez alatt az időszak alatt csak „kenyeret, hüvelyest és gyümölcsöt” ehetett.¹¹ A szegények és társadalom nélküli rétege számára ténylegesen ezek a vegetáriánus ételek jelentették a mindennapi eledelet.

Fontosabb helyet foglaltak el a hüvelyesek, mint a hús, a zöldség és a gyümölcs, amiket többnyire a jómódúak fogyasztottak. A lakosság gyakran evett halat és tejtermékeket – tejet és sajtot. Számos ital is volt az asztalon – mézsör, bor, stb. Ezeket többnyire házilag készítették, ami megmagyarázza azt, hogy viszonylag széles körben el voltak terjedve. A korabeli történelmi források szerint a mindennapi étrend gazdagsága leginkább az előkelők asztalára volt jellemző, miközben a köznép egyhangúbb ételekkel elégedett meg.

A mindennapi élet eszközei – összefüggésben azzal, hogy házilag készítették őket – a leggyakoribbak között voltak Pliskában. A főváros különböző részein találtak csontból készült árákat, szövösékhez való súlyokat, tüket, tűtartókat, fogakat a kártolóhoz stb. Szövéshez, szabáshoz és más munkákhoz használták őket. Ezeket azért sorolom a mindennapi élet kultúrájához, mert a lakóhelyiség részét képezik. A pliskai házi készítésű termékek kidolgozottsága arra utal, hogy közülük néhány – különösen a szövés – fokozatosan jól szervezett mesterséggé alakult. Az eddigi kutatások eredményei mindazonáltal nem elegendőek ahhoz, hogy az első bolgár fővárosban textilipar létéről beszélhessünk.

A lakosság életének fontos részét jelentette a játék és a szórakozás. Ezek az egyes társadalmi rétegek szerint különböztek egymástól. A lakosság főként dámajáté-

---

¹⁰ SKORPIL, K.: Домашний быт и промысел. In: *Bulletin of the Russian Archaeological Institute in Constantinople* X (1905) 314–315.; STANCHEV, ST.: Excavations and newly found materials in Pliska in 1948. In: *Bulletin of the Archaeological Institute* XX (1955) 192.; ZAHARIEV, IV.: The south fortified wall in Pliska and the necropolis, found near the wall (excavations during 1971–1974) In: *Pliska – Preslav*. V/1. Sofia 1979. 118.; ANTONOVA, V. – VITLYANOV, ST.: Pliska. The western fortified wall – sector north. (Archaeological excavations 1973–1975). In: *Pliska-Preslav*. V/4. Sofia 1985. 74–75.; BALABANOV, T.: Excavations in the northern and eastern fortified walls in Pliska (1977–1978). In: *Pliska – Preslav*. V/4. Sofia 1985. 120., 122.; BALABANOV 2004. 158., sample 37_{43–44}; DJINGOV, G.: Archaeological research in the Inner city in Pliska. In: *Pliska – Preslav*. V/5. Shumen 1992. 111–113.; DONCHEVA-PETKOVA, L.: Buildings in the southern sector of the western fortified wall in Pliska. In: *Pliska – Preslav*. V/5. Sofia 1992. 130–132.; MILCHEV, AT.: Excavations near the southern gate and the southwestern round tower in the Inner city in Pliska. In: *Pliska – Preslav*. V/5. Sofia 1992. 145., sample 20; MIHAYLOVA, T.: Buildings and equipment, west of the Throne house in Pliska. In: *Pliska – Preslav*. V/5. Shumen 1992. 173–174.

¹¹ SAKAZOV, IV.: The food of the ancient Bulgarians. In: *Uchitelska misal*. 7 (1927–1928) 432.

téket játszott. A főváros területén több helyen bukkantak rá két bevéssett derékszög körvonalaira.¹² A lakosság szerencsejátékokat is játszott *achitsi*-vel (bárány-, ritkábban sertécsontok), kockával, stb. Az előkelők csak sakkot és ostáblát játszhattak. Ezt a megtalált sakkfigurák példányai bizonyítják. Ezeket a leleteket a palotaközpont kerítésében találták, ami elegendő bizonyítékul szolgál társadalmi eredetükről.

A mindennapi élet Pliskában a VII–IX. század során viszonylag magas színvonalú volt. A legfőbb tényező a tárgyak használatánál azok gyakorlati szerepe volt. Számottevő különbséget nem lehet észrevenni. Néhány különbség azért fellelhető a mindennapi tárgyak esztétikai minőségét illetően, ami utal arra, hogy mely társadalmi csoportok használták. A mindennapi élet legfontosabb jellemzői, amiket ebben a cikkben áttekintettem, segítenek abban, hogy a középkori bolgár társadalom fejlődését összevethessük a VIII–XI. századi bizánci és nyugat-európai kultúrával. A mindennapi tevékenység nagy része, ami az antikvitásból eredt, később is megtartotta a fontosságát, és mindennapi gyakorlattá vált a Bulgária területén levő nép életében.

---

¹² VASILEV, R.: The eastern fortified wall in Pliska (excavations during 1972–1974). In: *Pliska – Preslav*. V/1. Sofia 1979. 103., sample 8; GEORGIEV – VITLYANOV 2001. 128., sample 163a; BALABANOV 2004. 155., sample 36₁₃.